

Др Наташа МРВИЋ-ПЕТРОВИЋ¹

ЗАШТИТА ПРАВА ЖРТАВА И ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Апстракт: Анализирана су документа Савета Европе и Европске уније која се тичу заштите права жртава кривичних дела. Аутор констатује да је изостанак примене документа Савета Европе о обештећењу жртава насиља из јавног фонда условио након доношење нових аката са сличном садржином. Од 2001. године се нормативне активности обе регионалне организације се међусобно употпуњавају. Посебно је значајна Директива Европске уније о минималним правима жртава кривичних дела из 2012 године, која се већ примењује. Анализа положаја жртава у правном систему Републике Србије показује да постоји добар законски оквир, који одговара европским стандардима. Може бити побољшан враћањем ранијег решења да оштећени као потенцијални тужилац у сваком случају може наставити кривично гоњење у случају одустанка јавног тужиоца. Проблем није недостатак прописаних права жртава, него степен остваривања тих права у пракси. Аутор указује на узроке проблема и предлаже увођење државне компензације за жртве насиља. Међутим, Србија је на увођење државне компензације ставила резерву приликом потписивања Истанбулске конвенције из 2013. године.

Кључне речи: Савет Европе, Европска унија, жртва, оштећени, накнада штете

Увод

Упркос дугогодишњим покушајима да се на међународном плану заштите људска права жртава кривичних дела, постоје тешкоће да се уједначи ниво заштите у националним законодавствима. Томе нарочито доприноси традиционална усмереност кривично-правне теорије и праксе на кривично дело и учиниоца, због чега се у други план потискује проблем заштите интереса и права жртава кривичних дела, који се обично решава узгредно, у склопу других активности које друштво предузима ради превенције криминалитета.

У оквиру Организације уједињених нација, Савета Европе, а све чешће и у оквиру Европске уније чине се напори да се пронађу ефикасни механизми за заштиту права жртава кривичних дела. Посебно је у том смислу значајна активност Савета Европе, који је од 1979. године до 2011. усвојио 31 препоруку која се тиче жртава кривичних дела². Од 1985. Савет Европе се нарочито ангажује на осмишљавању и уједначавању заједничке стратегије у погледу превенције криминалитета, па у том оквиру усмерава своје нормативне активности и на жртве кривичних дела у два сегмента: могућности побољшања положаја жртава у кривичном поступку и уједначавање услова под којима би у Европи жртве могле остваривати право на накнаду штете у различитим државама чланицама³. У међувремену је и Европска унија усвојила документе који се заснивају на препорукама Савета Европе. Запажа се да се од 2000. године активности Савета Европе и Европске уније на заштити права жртава међусобно допуњују и смењују, најчешће

¹ Научни саветник, Институт за упоредно право, Београд.

² M. Lindgren, V. Nikolić Ristanović, V., *Crime Victims: International and Serbian Perspectives*, Organization for Security and Cooperation in Europe, Mission to Serbia, Law Enforcement Department, Belgrade, 2011, 33.

³ Н. Мрвић-Петровић, *Накнада штете жртва кривичног дела*, Војноиздавачки завод и Институт за упоредно право, Београд, 2001, 180-181.

због тога што раније усвојени документи једне или друге организације нису са успехом били прихваћени у пракси држава чланица⁴.

Насупрот сталним активностима у европским регионалним организацијама на заштити права жртава, стиче се утисак да у Републици Србији ни законодавац ни стручна јавност није нарочито заинтересована за ову проблематику. Могуће је да су важнији проблеми, везани за реформу правосуђа и непрестане измене кривичног законодавства потиснула у други план потребу ефикасније заштите права жртава. Ипак, остваривање права жртава кривичних дела у Републици Србији требало би да изазове дужну пажњу надлежних органа и законодавца, јер ће се сигурно поставити у склопу преговора ради приступа Србије Европској унији. Због тога је било потребно анализирати шта би могло у важећем законодавству или пракси надлежних органа да буде унапређено како би се у већој мери уважили стандарди прописани документима Савета Европе и Европске уније.

Документи Савета Европе и Европске уније о заштити права жртава кривичних дела

Усклађене акције у оквиру Савета Европе у области превенције криминалитета и уједначавања националних кривичних законодавстава нарочито су појачане од 1982. године, тако да Савет Европе има важну улогу "креатора" међународне криминалне политике. Савет Европе је до сада усвојио низ важних докумената који се тичу положаја жртава кривичних дела у кривичном поступку и начина остваривања њихових права, пре свега на накнаду штете или обештећење⁵.

У оквиру акција Савета Европе, у погледу заштите права жртава криминалитета, донета су до данас следећа документа: Резолуција о компензацији жртава злочина (из 1977. године); Европска конвенција о накнади штете жртвама насиља из јавних фондова (из 1983. године); Препоруке о положају жртава у оквиру кривичног права и поступка (донете 1985. године); Препоруке о помоћи жртвама (из 1987. године)⁶. Запажа се да је Савет Европе у низу докумената регулисао једно исто питање – накнаду штете жртвама насиља. Разлози су везани за околност да циљеви постављени Резолуцијом о компензацији жртава злочина из 1977. и Европском конвенцијом о накнади штете жртвама насиља из јавних фондова из 1983. године нису на задовољавајући начин били постигнути у пракси.

На пример, Резолуцијом (77) 27 о накнади штете жртвама злочина препоручено је оснивање јавних фондова за накнаду штете жртвама кривичних дела насиља, с тим што би требало да се накнада омогући ако је није могуће обезбедити на други начин. Право на накнаду требало би признати: жртви која је тешко повређена кривичним делом (нарочито умишљајно извршеним) и лицима која је издржавала преминула жртва.

⁴ Н. Мрвић-Петровић, "Прилагођавање кривичног законодавства Републике Србије европским стандардима заштите права жртава кривичних дела", у: Ј. Крон, А. Југовић, *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2013, 82.

⁵ Разлика је у правном режиму: накнада штете се остварује кроз механизме парничног поступка, при чему је оштећени поверилац, а учинилац кривичног дела дужник облигације засноване на деликтном проузроковању штете, док обештећење (лимитирано по врсти штете и одштетном износу) исплаћује држава или локална самоуправа *ex gratiae* у сврхе помоћи жртвама кривичних дела, кроз управни поступак, по угледу на друга давања у склопу система социјалне заштите.

⁶ И пре и после ових препорука Савет Европе је усвајао је документе који се тичу заштите нарочито осетљивих категорија жртава, на пример: насиља у породици, тероризма, деце изложене сексуалном злостављању и искоришћавању, жртава трговине људима и слично.

Према Резолуцији, накнада из јавних фондова могла би се организовати или у оквиру постојећих служби социјалног осигурања или кроз нарочите компензационе програме (значи у режиму јавног обештећења) или видове осигурања.

Европска конвенција о накнади штете жртвама насиља отворена је за потписивање 24. новембра 1983. године, а ступила је на снагу 1. фебруара 1988.⁷ Упркос томе нису је потписале неке чланице Савета Европе (међу њима ни Србија), а такође ни све државе Европске уније. Конвенција је имала практични циљ – да се на основу минимум заједничке правне регулативе развије међусобна сарадња између држава-чланица и омогући исплата накнаде штете жртвама насиља ако, због извршеног кривичног дела, претрпе тешке телесне повреде, оштећење здравља или смрт у другој држави чланици. Како се држава обавезује на обештећење жртава насиља мимо редовног грађанскоправног основа одговорности за штету, предвиђено је да се право на накнаду остварује супсидијарно и под веома рестриктивним условима. Ипак, то није допринело масовнијем прихватању конвенције, па су у ХХИ веку обе регионалне организације кроз нове прописе поново регулисале исто питање накнаде штете жртвама насиља из јавних фондова.

Посебна Препорука (85) 11 "О положају жртве у оквиру кривичног права и поступка"⁸ сугерише промене националних законодаваца са циљем унапређења односа полиције, тужилаштва и суда према жртвама у преткривичном и кривичном поступку. Препорука се односи на неколико аспеката заштите права жртава у кривичном праву и поступку, и то у погледу обавезе полиције, тужилаштва и судова да поштују права жртава, да их информишу о њиховим правима (нарочито о праву на накнаду штете, где треба да им пруже и стручну правну помоћ), о разлозима обуставе поступка, да их штите од тзв. секундарне виктимизације, да обезбеде заштиту приватности и личне безбедности жртве. Правила садржана у Препоруци (85) 11 практично су усвојена и у каснијим документима Европске уније који се тичу заштите права жртава.

Доношењем Препоруке (87) 21 "О помоћи жртвама и превенцији виктимизације"⁹ Савет Европе је усмерио пажњу националних законодаваца на потребу предузимања укупних друштвених акција на превенцији виктимизације и помоћи жртвама. Наглашавање те обавезе друштва према жртвама разлог је што Валлер истицао како је право на делотворну и одговорну акцију државе на спречавању криминалитета најважније право жртава кривичних дела¹⁰. На том истом концепту заснива се Препорука (2006) 8 о помоћи жртвама криминалитета.¹¹ Осим што се понављају смернице које се односе на потребу да државни органи правовремено препознају жртву, да спрече секундарну виктимизацију и да буду посебно обућени за поступање са жртвама, у овој Препоруци се

⁷ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, No. 116, Council of Europe, Strasbourg, 24. 11. 1983, доступно на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680079751>, приступ. 20. 6. 2016.

⁸ Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, 28. 6. 1985., доступно на: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf, приступ. 20. 6. 2016.

⁹ Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to member states on Assistance to Victims and the Prevention of Victimisation, 17. 9. 1987, доступно на: http://www.apav.pt/apav_v2/images/pdf/recom_CE_1987.pdf, приступ. 21. 6. 2016.

¹⁰ I. Waller, "Rights of Victims of Crime and Abuse of Power: from Rhetoric to Realisation", in: Ch. Bassiouni (ed.), *International Protection of Victims*, Association Internationale de Droit pénal, Paris, 1988, 27-28.

¹¹ Recommendation Rec(2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims, 14. 6. 2006, доступно на: https://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/CM_Recommendation_2006_8_EN.pdf, приступ. 20. 6. 2016.

посебно наглашава потреба сарадње са невладиним сектором на помоћи жртви, регулишу се минимални стандарди за деловање центара за подршку жртвама, међу којима треба да су заступљени и специјализовани, на пример, за жртве насиља у породици или жртве сексуалног насиља, препоручује се оснивање националне телефонске линије за жртве и наглашава потреба да држава преузме координацију активности различитих субјеката укључених у програме помоћи и заштите жртава. Такође, истиче се значај обавештавања жртве о услугама и правима које може користити, обезбеђење исплате накнаде из јавних фондова или осигурања, примена поравнања учиниоца и жртве итд.

У ХХИ веку уз Савет Европе, Европска унија се значајније укључује у регулисање правне заштите жртава кривичних дела. Наравно, та активност је подређена посебним циљевима Уније, а то је отклонити препреке кретању људи и роба и остварити сигурност за све грађане Европске уније, што укључује и једнакост у погледу правне заштите оних који страдају као жртве кривичних дела. Оквирна одлука Савета Европске уније о положају жртава донета 22. 3. 2001¹² представља пример прве обавезне одлуке усмерене на уједначавање кривичнопроцесног законодавства држава чланица. Одредбама те одлуке намећу се обавезе државама чланицама да обезбеде у услове у којима ће се поштовати достојанство, права и интереси жртава, а посебно да буду обавештене о праву на заштиту и посебне услуге ако учествују у кривичном поступку као сведоци, да имају право на наканду штете, право на бесплатне правне савете, као и да буду упознате са исходом жалбених поступака или одобравањем условног отпуста осуђеног. Наглашава се посебно, у члану 5, да жртве у кривичном поступку морају по статусу, а у другим одредбама се истиче потреба заштите приватности и личне сигурности жртава, које, поред тога, морају бити заштићене и од тзв. секундарне виктимизације.

Обавезна снага Оквирне одлуке о положају жртве из 2001. године потврђена је индиректно у случају *Путино*¹³ у ком се Европски суд за људска права изјаснио да се Оквирна одлука може сматрати изједначеном директивама по обавезности правила које државе чланице морају да примењују приоритетно у односу на национално право. Тек десетак година после доношења Оквирне одлуке, 2012. усвојена је Директива којом су утврђени минимални стандарди права, подршке и заштите жртава и којом су разрађене поставке из раније Оквирне одлуке¹⁴. Та Директива се позива на посебне одлуке које је Европска унија већ донела у одређеним областима, на пример, заштите жена од насиља, спречавања насиља у породици, сексуалног искоришћавања деце и педофилије, трговине људима, тероризма и слично. Такође, Директива је само један од низа аката донетих у склопу тзв. ИИИ стуба права Европске уније којим се подстиче уједначавање кривичног и кривичнопроцесног права на простору те регионалне организације¹⁵. Међу таквим другим актима, са становишта заштите жртава нарочито је важна директива Савета Европске Уније 2004/80/ЕЦ од 29. априла 2004. којом се намеће обавеза државама чланицама да уведу националне програме ради обештећења жртава насиља, ако је на њихову штету учинилац са умишљајем извршио кривично дело¹⁶.

¹² Council Framework Decision on the standing of victims 2001/220/JHA (OJ [2001] L81/1).

¹³ Case C-105/03, Pupino [2005] ECR I-5285.

¹⁴ Directive 2012/29 of European Parliament and Council of 25. October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (OJ[2012] L 315).

¹⁵ Детаљно у: J.R. Spencer, "EU Criminal Law" in: C. Barnard, S. Peers, *European Union Law*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 751-776.

¹⁶ Више у: Н. Мрвић-Петровић, 2013, 85-86.

Што се тиче права жртава по Директиви из 2012. она се штите од тренутка када *ex officio* надлежни државни органи покрену кривични поступак према учиниоцу кривичног дела (сец. 22). С обзиром на то да се законодавства држава Европске уније знатно разликују у погледу формалног статуса који признају жртви у кривичном поступку и обима тих права, директиву државе чланице треба да примене тако да њоме допуне властито законодавство и шире омогуће остваривање права жртава, ако им неко право није гарантовано (сец. 20). Постоји низ интересантних правила у којима се, на пример, предвиђа право жртава на накнаду неопходних трошкова изазваних активним учешћем у поступку, укључујући ту и трошкове пуномоћника (сец. 23 и 47), обавеза полиције да жртви која подноси кривичну пријаву уручи писано обавештење из ког се могу установити тачни подаци о извршеном кривичном делу, месту, времену, виду и висини проузроковане штете, као и чињеница да је надлежном органу жртва пријавила извршење кривичног дела, како би ефикасније могла остваривати своја права, на пример из осигурања (сец. 24), правило да се комуникација са жртвом одвија електронском поштом или чак и преко штампе или званичне интернет странице надлежног органа, ако за тим има потребе (сец. 27).

У низу одредаба (примера ради 27-33) предвиђене су обавезе надлежних органа да обавештавају жртве о правима и услугама које могу користити, чак и о ризику од бекства учиниоца или о праву жртве на жалбу против одлуке о пуштању осуђеног на слободу (ако им јој је такво право признато у националном законодавству). Такође, инсистира се на обавези суда да поучи неуку странку (сец. 34), на поштовању права на језик (сец. 36), на потреби организовања, давања подршке и помоћи жртви и обавештавања жртве о том праву (сец.37-40), а специјална подршка и правни статус треба да се обезбеде нарочито осетљивим категоријама жртава, које су жртве насиља њима блиских особа или родног насиља или нису држављани земље у којој је према њима извршено кривично дело (сец. 38). Требало би, према Директиви, обезбедити и могућност преиспитивање одлука полиције или јавног тужилаштва о не покретању кривичног поступка према учиниоцу, с тим што о томе мора одлучити друго службено лице, а не оно које је раније одлучивало (сец. 43). Одељци 48-51 регулишу право на подношење захтева за накнаду штете из имовине проистекле извршењем кривичног дела и у случају када је виктимизација уследила на територији државе чланице чије држављанство жртва нема (када јој се мора обезбедити и посебна заштита личне безбедности, помоћ и подршка).

Такође, наглашена је потреба заштите личног достојанства и приватности жртава. Предвиђена су правила о саслушању нарочито осетљивих категорија жртава и спречавању ризика тзв. секундарне виктимизације и новог извршења кривичног дела у случајевима насиља од особа блиских жртви, родно-заснованог насиља, сексуалног насиља, "злочина мржње", тероризма, трговине људима, у случају када су жртве деца или када је кривично дело извршено од организоване криминалне групе (сец. 57-60). Постоји и обавеза организовања нарочите обуке за надлежне органе који долазе у контакт са жртвама (сец. 61). Предвиђа се повезивање са невладиним сектором на обезбеђењу помоћи жртвама, потреба организовања активности како би се жртве мотивисале да пријављују кривична дела и учиниоце и да сарађују са надлежним органима у кривичном поступку, неопходност организовања здравствене и социјалне помоћи за жртве, развој механизма за поравнање жртве и учиниоца и употпуњавање званичних статистика подацима који се односе на жртве. У директиви су у каснијим одредбама детаљно разрађена права жртава на обавештења и подршку (глава 2), права у оквиру кривичног поступка (глава 3) и

на заштиту и признавање посебних потреба за заштитом (глава 4). Директива је ступила на снагу моментом објављивања у службеном гласилу Уније, с тим што су конкретна упутства за њену примену садржана у посебној Директиви донетој 16. новембра 2015¹⁷. Државе чланице имају обавезу да једном у три године достављају Европској комисији статистичке податке и извештаје о положају жртава почевши од 16. новембра 2017.

Оцена стања у Србији

Правни положај жртава кривичних дела у оквиру кривичног поступка у Републици Србији уређен је по угледу на германски правни модел. Лицу које је оштећено извршењем кривичног дела признају се одређена права под условом да постане учесник кривичног поступка у својству приватног тужиоца, оштећеног као тужиоца, подносиоца имовинскоправног захтева или сведока. У складу са потребама заштите тзв. сведока сарадника у поступцима против организованог криминалитета у Законику о кривичном поступку¹⁸ су релативно брзо унете одредбе о заштити жртава од поновне виктимизације. Начин регулисања права оштећених не одступа од других примера у упоредним законодавствима и у основи уважава достигнут ниво стандарда заштите људских права¹⁹. У односу на ранија процесна решења, положај оштећеног је ипак погоршан због тога што не може преузети функцију овлашћеног тужиоца уколико јавни тужилац, за кривично дело за које се гони по службеној дужности, одбаци кривичну пријаву, обустави истрагу или одустане од кривичног гоњења до потврђивања оптужнице. У том случају оштећени има право да изјави приговор непосредно вишем тужиоцу (члан 51 ЗКП), с тим што би јавни тужилац морао да настави кривично гоњење уколико приговор оштећеног буде уважен. У супротном, оштећени нема могућности да преузме кривично гоњење. На овај начин је практично онемогућена примена једног института који има велики практични значај јер коригује примену начела опортунитета у раду јавног тужилаштва²⁰. Зато је важно вратити раније решење. У прилог томе може се истаћи још једна околност. Оштећени, који не може наставити кривично гоњење обично покушава да као овлашћено лице покрене прекршајни поступак према истом учиниоцу због прекршаја који има објективна обележја слична као и кривично дело због ког је била поднета кривична пријава. Међутим, у томе је по правилу онемогућен краћим роковима застарелости вођења прекршајног поступка. Тако се дешава да оштећени не могу постићи судску заштиту својих права ни у једном казненом поступку. Преостало би само да остварује право на накнаду штете у парничном поступку, али се његов интерес по правилу у томе не исцрпљује, а поред тога неизвесно је да ли ће успети у том судском спору, ако претходни казнени поступак није вођен.

Као и у другим германским правима, у кривичном поступку Републике Србије је задржана реликтна правна установа тзв. адхезионог поступка у коме оштећени, као споредни учесник, може остваривати право на накнаду штете. Упркос томе што су у ЗКП-а унете одредбе којима се настоји подстаћи подношење имовинскоправних захтева уз неоп-

¹⁷ Текст доступан на: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf, pristup. 17. 6. 2016.

¹⁸ *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013.

¹⁹ Г. Илић, "О положају оштећеног у кривичном поступку", *Анали Правног факултета у Београду*, 2012, бр. 1, стр. 151-155.

²⁰ Важи аргумент који се односи на процесну функцију *actio civile* у кривичном поступку романског типа, како наводе: G. Grebing, "Die Möglichkeiten der Entschädigung des Opfers einer Straftat im französischen Recht", *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1973, 44(1-2), 341, P. Tak, *The Legal Scope of non-Prosecution in Europe*, Publ. series 8, Helsinki Institute for Crime Prevention and Control, Helsinki, 1986, 27.

ходне доказе, како би суд могао да одлучи о њима, ипак оштећени у кривичним поступцима ретко подносе такве захтеве, који се још ређе усвајају. Примера ради, у судској пракси се сусрећу пресуде у којима суд, због потреба правне квалификације дела, тачно утврђује вредност одузетих покретних ствари, али ипак не досуђује имовинскоправни захтев у корист оштећеног, наводећи да подаци кривичног поступка не пружају довољан основ за потпуно или делимично пресуђење, а такође да би се тиме изазвало одуговлачење поступка: Због тога је, одлучујући по жалби, другостепени суд укинуо првостепену одлуку установивши да је изрека првостепене пресуде неразумљива и противречна, како сама себи, тако и разлозима пресуде²¹. Судаћи по том примеру, није се много променило у пракси у односу на резултате ранијег истраживања које је показало да суд ретко одлучује о имовинскоправном захтеву и то само ако се тај захтев односи на материјалну штету, а често ни тада, користећи се тиме што оштећени не прецизирају своје захтеве и "чаробном формулом" да би одлучивање о захтеву изазивало одуговлачење кривичног поступка²². Све су то разлози што право на накнаду штете оштећени редовније остварују у парничном поступку. По облигационом праву оштећени може остваривати целокупну претрпљену штету, како материјалну тако и нематеријалну, те се може рећи да по обиму гарантованих права право Републике Србије премашује примере из упоредног права и стандарде грађанског одштетног права²³. Проблем је у томе што пут до остварења права на накнаду штете води преко парничног и извршног поступка. Није извесно да ли ће оштећени уопште моћи да финансира парнични поступак и да ли ће издејствовати правоснажну судску одлуку у своју корист. Па чак и када располаже извршним насловом, може се догодити да оштећени остане "кратких рукава" пошто не може да се наплати од несолвентног дужника. Према томе, судска заштита у парничном поступку треба да буде само крајња могућност да оштећени оствари право на накнаду штете.

На који се начин обезбеђује право жртава на помоћ, подршку и заштиту? Захваљујући ангажовању тзв. невладиног сектора, уз сарадњу државе, организује се смештај и помоћ за жене и децу жртве породичног насиља. Помоћ и заштита жртава предвиђена је као задатак у оквиру Стратегије за борбу против трговине људима²⁴ коју је донела Народна скупштина Републике Србије на основу документа у чијој су изради учествовале међународне организације. Обавеза да се пружи помоћ и заштита жртвама наглашена је и у стратегијама Владе Србије: Стратегији за процесуирање ратних злочина од 26. 2. 2016, Стратегији превенције и заштите од дискриминације од 3. 7. 2013 и Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља од 26. 12. 2008²⁵. Осим када су у питању жртве трговине људима, у Србији нема посебне службу оквиру система социјалне заштите која би конкретно координирала активности других органа и организација на помоћи и заштити жртвама. Без такве организације, без обзира на велика залагања невладиних организација, тешко је очекивати да се може постићи ефикасност у пружању помоћи и заштите жртава. А таква ефикасност је неопходна у неким ситуацијама, на пример, масовне виктимизације услед тероризма. Према томе, држава се мора активније ангажовати на помоћи жртвама кривичних дела, бар када су у питању жртве насиља.

²¹ Пресуда Основног суда у Сомбору бр. К 1366/11 од 26. 09. 2012. године и Апелационог суда у Новом Саду бр. Кж 1-973/13 од 14. 3. 2013. године.

²² Н. Мрвић Петровић, 2001, 255-267.

²³ З. Петровић, Н. Мрвић Петровић, *Накнада материјалне штете*, Службени гласник, Београд, 2012, 269-270.

²⁴ *Службени гласник РС*, бр. 111/6.

²⁵ Доступно на: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, приступ 15. 6. 2016.

Оштећени који подноси кривичну пријаву и касније учествује у поступку очигледно нема изгледа да брзо оствари право на накнаду штете, осим ако тиме није условљен одустанак јавног тужиоца од кривичне пријаве или споразум јавног тужилаштва са окривљеним који признаје кривично дело. Жртва која из неког разлога не може постати учесник кривичног поступка, на пример, због тога што није откривено ко је учинилац кривичног дела или је он умро, искључена је из могућности да остварује своје права у кривичном поступку, а нема изгледа ни да постигне успех у парничном поступку. Рецимо, таква ситуација је веома реална у случајевима тероризма и поред тога што би на основу члана 180 ЗОО оштећено физичко лице могло државу да тужи ради накнаде штете²⁶. Због тога би било потребно установити право жртава кривичних дела са елементом насиља да из нарочитог Гарантног фонда остваре право на новчану накнаду у лимитираним износима према врстама претрпљене штете и то супсидијарно, уколико нема начина да се штета накнади од штетника који је остао непознат, погинуо је или је инсолветан. Већ низ година залажем се за такво решење²⁷, а том се ставу придружују и судије и тужиоци²⁸. Из Гарантног фонда би била исплаћивана накнада једино за случај смрти или тешке телесне повреде, како директној жртви, тако и њој блиским лицима. Такво решење би омогућило ефикасније и правичније обештећење недужних жртава сваког насиља (у статусу тзв. "посматрача" - *бустандерс*) и оних који страдају помажући другом (у улози "добрих Самарићана"), баш како то предвиђају и акти Савета Европе и Европске уније. На жалост, баш у погледу одредби о државном обештећењу, Србија је ставила резерве приликом ратификације Конвенције о спречавању насиља над женама из 2013. (тзв. Истанбулска), док Европску конвенцију о накнади штете жртвама насиља није ни потписала, што јасно показује став државе у погледу јачања правне заштите жртава кривичних дела.

Закључак

Наведени документи Савета Европе и Европске уније, уз многе друге који се тичу положаја, заштите и помоћи жртвама појединих кривичних дела, показују да расте потреба да се у европским земљама уједначи правна заштита жртава, макар у минималним границама. У такав систем, који на нивоу Европске уније већ почиње да се примењује од 2015., биће неопходно да се укључи и Република Србија.

Постојећа правна регулативе у Србији усаглашена је са најважнијим стандардима који су предвиђени релевантним документима обе европске регионалне организације. Проблем је што се она не остварује на задовољавајући начин у пракси и што су жртве кривичних дела принуђене да се саме старају о остваривању својих права, јер у оквиру државе не постоји организационо заокружен систем у коме би кроз међусобну сарадњу надлежних органа жртва ефикасно могла да остварује различита своја права. Сем посебне Службе за жртве трговине људима и развијених облика сарадње полиције

²⁶ У делу судске праксе, упркос јасне законске одредбе, заузет је став да се дужи рок застарелости по члану 377 ЗОО не може односити на одговорна лица (међу њима и државу) када су парнице покренуте ради накнаде штете причињене кривичним делом. Пошто је неуједначеност судске праксе угрозила правну једнакост грађана, Уставни суд Републике Србије морао је о томе да заузме став, што је учинио на редовној седници од 7. јула 2011. године.

²⁷ Н. Мрвић Петровић, "Накнада штете проузроковане актом насиља или терора", *Право*, 2002, 19(5-6); Н. Мрвић Петровић, "Накнада штете жртвама насиља из јавног фонда", *Социолошки преглед*, 2003, 47(2), 211-229.

²⁸ *Право жртве на компензацију*, ОЕБС, Удружење судија РС, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца РС, Београд, 2011, 7.

и правосуђа са центрима за социјални рад и невладиним организацијама у погледу збрињавања жртава насиља у породици, у држави недостаје системско решење које би се могло применити на све жртве насиља, ако су у таквој ситуацији да им треба указати помоћ и заштитити их од ризика поновне виктимизације. У таквим условима ни деловно остваривање судске заштите њихових права не може битије побољшати њихов положај. Према томе, приоритетни задаци за законодавца били би: а) омогућити оштећенима да наставе кривично гоњење учиниоца у сваком случају одустанка јавног тужиоца од кривичне пријаве, б) унапредити сарадњу између надлежних органа и регулисати начин координације њихових активности како би се, у случају потребе, ургентно збринуле и заштитиле жртве насиља и како би им се омогућило да ефикасно остваре своја права и ц) оснивањем посебног Гарантног фонда за жртве насиља употпунити правну заштиту жртава, у складу са смерницама садржаним у најновијој директиви Европске уније из 2012. године.

Nataša Mrvić-Petrović, Ph.D.

Principal Research Fellow, Institut of comparative law, Belgrade

LEGAL PROTECTION OF VICTIMS AND EUROPEAN INTEGRATION

Summary. Documents of the Council of Europe and the European Union, which have been analyzed, are referring to protection of the rights of crime victims. The author states that the lack of implementation of such documents especially those considering compensation of victims of violence from the public fund caused subsequent adoption of new laws with similar contents. Since 2001, the regulatory activities of both regional organizations are moving towards complementing each other, creating a comprehensive system of rules in this area. The most significant document, by far is the European Union directive on minimum rights of crime victims from 2012, which has already been applied. Analyzing the situation of the victims in the legal system of the Republic of Serbia, it has been proven that there is a solid legal framework, which corresponds to European standards. But it can also be improved by returning to previous legal solutions where person who is damaged can continue to prosecute in any case when the public prosecutor withdrawal of criminal record. The problem seems to be the realization of these rights in practice and not the lack of specified rights. Author points out the causes of the problem and suggests implementation of state compensation for victims of violence. But, referring to compensation for victims of violence from public funds, Serbia had made a reservation when signing the Istanbul Convention of 2013.

Keywords: Council of Europe, the European Union, the victim, compensation